NCERT Solutions Class 7 Sanskrit (Deepakam)

Chapter 8 हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः

१. अधोलिखितानि वाक्यानि पठित्वा 'आम्' अथवा 'न' इति वदन्तु लिखन्तु च।

(निम्नलिखित वाक्यों को पढ़कर 'हाँ' या 'नहीं' में उत्तर दीजिए ।)

(क) किं वयं पृथिव्याः पुत्राः पुत्र्यः च स्मः ? ....
(ख) किं रत्नम् अन्विष्यति ? ....
(ग) किं शीलं श्रेष्ठम् आभूषणम् अस्ति ? ....
(घ) किं शरीरम् आद्यं धर्मसाधनम् ? ....
(ङ) किं गुणानां सर्वदा एव आदरः भवति ? ....
(च) किं क्रियाशीलः एव विद्वान् भवति ? ....
(छ) किम् अस्माभिः केवलं मनोरञ्जकानि वाक्यानि वक्तव्यानि ? ....
(ज) यः सदा सुखम् इच्छति, किं सः विद्यां प्राप्नोति ? ....

उत्तरः (क) आम्
(ख) आम्
(ग) आम्
(ग) आम्
(घ) आम्
(ङ) आम्
(च) न
(छ) न

२. पाठस्य आधारेण अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखन्तु-

(पाठ के आधार पर प्रश्नों के उत्तर एक पद में दीजिए।)

(क) आद्यं धर्मसाधनं किम् ? ....
(ख) कीदृशं वचः मा ब्रूहि ? ....
(ग) श्रेष्ठम् आभूषणं किम् अस्ति ? ....

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(घ) सर्वेषां मनुष्याणां माता का अस्ति ? ....

(ङ) रत्नानाम् अन्वेषणं के कुर्वन्ति ? ....

उत्तरः (क) शरीरम्

(ग) पृथ्वी

(ख) दीनम्

(घ) ग्राहकाः

(ग) शीलम्

३. पाठस्य आधारेण अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि पूर्णवाक्येन लिखन्तु ।

(पाठ के आधार पर प्रश्नों के उत्तर पूर्णवाक्य में दीजिए।)

(क) कः विद्वान् अस्ति? ....

(ख) गुणिषु पूजास्थानं किम् ? ....

(ग) कः विद्यां न प्राप्नोति ? ....

(घ) मनुष्य: विद्याम् अर्थं च कथं साधयेत् ? ....

(ङ) कीदृशं वचनं दुर्लभम् ? ....

उत्तरः (क) अर्जितस्य ज्ञानस्य जीवने आचरणेन, व्यवहारे प्रयोगेण च एव मनुष्यः वास्तविकः बिद्वान् भवति न तु केवलम् अध्ययनेव।

(ख) गुणिषु पूजास्थानं गुणाः भवन्ति, न च लिङ्गम् न च वयः ।

(ग) यः सदैव सुखम् इच्छति, परिश्रमं न करोति, अलसः अस्ति सः विद्यां न प्राप्नोति ।

(घ) मनुष्यः ज्ञानं प्राप्तुं समयस्य निरन्तरम् उपयोगः करणीयः : एकस्य अपि क्षणस्य नाशः न करणीयः । एवम् एव यदिः धनस्य संग्रहं कर्तुम् इच्छति तर्हि सः निरन्तरं प्रत्येकं रुप्यकस्य सङ्ग्रहणं कुर्यात्।

(ङ) तादृशं वचनं दुर्लभं भवति यत् हितकारकम् अपि स्यात्, मनोरमम् अपि स्यात् ।

४. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु ।

(रेखांकित पदों के आधार पर प्रश्न निर्माण कीजिए ।)

(क) <u>शीलं</u> परं भूषणम्। ....

(ख) मनुष्यः <u>पृथिव्याः</u> सन्तानः अस्ति । ....

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(ग) गुणिषु लिङ्गं वयः च न महत्त्वपूर्णम्। ....

(घ) हितकारकं मनोहारि च वचः दुर्लभं भवति। ....

उत्तरः (क) किं परं भूषणम्?

(ख) मनुष्यः कस्याः सन्तानः अस्ति?

(ग) केषु लिङ्गं वयः च न महत्त्वपूर्णम्?

(घ) हितकारकं मनोहारि च किम् दुर्लभं भवति?

५. पाठस्य आधारेण उदाहरणानुसारं समुचितं मेलनं कुर्वन्तु।

(पाठ के आधार पर उदाहरण के अनुसार उचित मिलान कीजिए।)

(क)	क्षणशः कणशः साधयेत्	शरीरम्
(ख)	सर्वश्रेष्ठम् आभूषणम्	गुणाः
(ग)	रत्नं न अन्विष्यति, तत्	दुर्लभम्
(घ)	आद्यं धर्मसाधनम्	शीलम्
(ङ)	हितकारकं मनोहारि च वचः	विद्याम् अर्थं च
(च)	पूजास्थानम्	मृग्यते

उत्तरः

	'क'		'ख'
(क)	क्षणशः कणशः साधयेत्	↔	विद्याम् अर्थं च
(ख)	सर्वश्रेष्ठम् आभूषणम्	↔	शीलम्
(ग)	रत्नं न अन्विष्यति, तत्	↔	मृग्यते
(घ)	आद्यं धर्मसाधनम्	↔	शरीरम्
(ङ)	हितकारकं मनोहारि च वचः	↔	दुर्लभम्
(च)	पूजास्थानम्	↔	गुणाः

६. पाठात् अधोलिखितानां पदानां समानार्थकपदानि चित्वा लिखन्तु।

(पाठ से निम्नलिखित पदों के सामानार्थक पदों को चुनकर लिखिए।)

(क) सुतः ....पुत्रः..........

(ख) प्रथमम् ....

(ग) धनम् ....

(घ) अवस्था ....

(ङ) वचनम् ....

(च) आचरणम् ....

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

उत्तर: (ख) आद्यम्
(ग) अर्थम्
(ङ) वच:
(घ) वय:
(च) शीलम्

७. उदाहरणानुसारम् अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कित पदानां विभक्तिं निर्दिशन्तु ।

(उदाहरणानुसार नीचे लिखे वाक्यों में रेखांकित पदों की विभक्ति बताइए।)

(क) माता भूमि: पुत्रोऽहं पृथिव्या: ।
उत्तर: षष्ठी विभक्ति:

(ख) गुणा: पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वय:।
उत्तर: सप्तमी विभक्ति

(ग) शीलं परं भूषणम्।
उत्तर: प्रथमा विभक्ति

(घ) क्षणश: कणशश्चैव विद्याम् अर्थं च साधयेत् ।
उत्तर: द्वितीया विभक्ति

(ङ) सुखार्थिन: कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिन: सुखम् ।
उत्तर: प्रथमा / द्वितीया विभक्ति

(च) हितं मनोहारि च दुर्लभं वच: ।
उत्तर: प्रथमा विभक्ति

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

८. यत्र अग्रे स्वरः अस्ति तत्र अनुस्वारस्य स्थाने 'म्' लिखित्वा वाक्यानि पुनः लिखन्तु ।

(जिसके आगे स्वर है वहाँ अनुस्वार के स्थान पर 'म्' लिखकर वाक्य पुनः लिखिए।)

(कं) न रत्नं अन्विष्यति ।

उत्तरः न रत्नम् अन्विष्यति।

(ख) शरीरं आद्यं खलु धर्मसाधनम् ।

उत्तरः शरीरम् आद्यं खलु धर्मसाधनम्।

(ग) वयं अद्यतनं पाठं पठामः ।

उत्तरः वयम् अद्यतनं पाठं पठामः ।

(घ) त्वं अस्माकं गृहं आगच्छ।

उत्तरः त्वम् अस्माकं गृहम् आगच्छ।

(ङ) अहं एकं प्रश्नं प्रष्टुं इच्छामि ।

उत्तरः अहम् एकं प्रश्नं प्रष्टुम् इच्छामि।

(च) गुणं अर्जयितुं अधिकं प्रयत्नं करोतु ।

उत्तरः गुणम् अर्जयितुम् अधिकं प्रयत्नं करोतु ।

प्रश्न 1. पर्यायपदानि मेलयत ।
(पर्यायपदों को मिलाइए।)

'क'	'ख'
(क) त्यक्त्वा	(i) प्रार्थना
(ख) लब्धुम्	(ii) आदरणीयः
(ग) पूजनीयः	(iii) पण्डितः
(घ) विद्वान्	(iv) प्राप्तुम्
(ङ) याचना	(v) परित्यज्य
(च) शीलम्	(vi) व्यर्थाः
(छ) निरर्थकाः	(vii) सदाचारम्

उत्तरः(क) – (v)

(ख) – (iv)

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(ग) – (ii)

(घ) – (iii)

(ङ) – (i)

(च) – (vii)

(छ) – (vi)

प्रश्न 2. उचितं पदं चित्वा भावार्थं पूरयन्तु।
(उचित पदों को चुनकर भावार्थ पूरा कीजिए ।)
सन्तानाः, श्रेष्ठम्, पालयति, गुणाः

I. (क) शीलं परं भूषणं ॥
भावार्थ:- मनुष्यस्य आचरणम् एव (i) .... आभूषणम् अस्ति। सदाचारं बिना अन्ये (ii) .... निरर्थकाः भवन्ति ।
(ख) माता भूमिः पुत्रोऽहं पृथिव्याः ॥
भावार्थ:- पृथ्वी अस्मान् माता इव लालयति (iii) .... च अतः भूमिः अस्माकं माता अस्ति । वयं सर्वे अस्याः
पृथिव्या: (iv) ..... स्मः । एषा सर्वदा पूज्या अस्ति ।

उत्तरः (i) श्रेष्ठम्
(ii) गुणाः
(iii) पालयति
(iv) सन्ताना:

II. परिश्रमः, गुणवान् आलस्यं पूजनीयः

(क) गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्ग न च वयः ॥
भावार्थ:- गुणानां सर्वदा एव आदरः भवति। (i) .... जनः पुरुष: स्त्री वा भवेत् बालः वृद्धः वा भवेत् सः सर्वदा (ii) .... एव भवति ।

(ख) सुखार्थिनः कुतो विद्या, कुतो विद्यार्थिनः सुखम्॥
भावार्थ:- यः सदैव सुखम् इच्छति (iii) .... न करोति, आलसः अस्ति सः विद्या प्राप्तुं न शक्नोति ।
अतः यः ज्ञानं लब्धुम् इच्छति स: (iv) .... सुखं च त्यक्त्वा निरन्तरं प्रयासं कुर्यात् ।
उत्तरः (i) गुणवान्

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(ii) पूजनीय

(iii) परिश्रमं

(iv) आलस्य

प्रश्न 3. मञ्जूषायाः सहायतया रिक्तस्थानानि पूरयत।
(मंजूषा की सहायता से खाली स्थान भरिए।)
मञ्जूषा रूग्णेभ्यः, कार्याय, भ्रमणाय जीवनाय विद्यायै

(क) छात्रा .... सुखं त्यजन्ति।

(ख) जल .... भवति।

(ग) वृद्धाः .... उपवनं गच्छन्ति।

(घ) जनक: .... कार्यालयं गच्छति।

(ङ) चिकित्सक: .... औषधं यच्छति।

उत्तरः (क) विद्यायै

(ख) जीवनाय

(ग) भ्रमणाय

(घ) कार्याय

(ङ) रूग्णेभ्यः

प्रश्न 4. चतुर्थीविभक्ति – पदैः रिक्तस्थानानि पूरयत।
(चतुर्थी विभक्ति के पदों से खाली स्थान भरिए।)

(क) जना: .... नदीं प्रति गच्छन्ति। (स्नान)

(ख) महिला .... देवालयं गच्छन्ति। (पूजन)

(ग) सूर्य: .... भवति। (प्रकाश)

(घ) रात्रौ नववादने अहं .... गच्छामि। (शयन)

(ङ) मेघाः .... भवति। (जल)

(च) .... नमः। (आचार्य)

उत्तरः (क) स्नानाय

(ख) पूजनाय

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(ग) प्रकाशाय

(घ) शयनाय

(ङ) जलाय

(च) आचार्याय

प्रश्न 5. निम्नलिखितपदानां चतुर्थी विभक्ति रूपाणि लिखत ।
(निम्नलिखित पदों के चतुर्थी विभक्ति के रूप लिखिए।)

पदम्		एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(क) देशः	–	....	....	....
(ख) छात्रः	–	....	....	....
(ग) शिक्षकः	–	....	....	....
(घ) महिलाः	–	....	....	....
(ङ) शरीरम्	–	....	....	....

उत्तरः

पदम्		एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(क) देशः	–	देशाय	देशाभ्याम्	देशेभ्यः
(ख) छात्रः	–	छात्राय	छात्राभ्याम्	छात्रेभ्यः
(ग) शिक्षकः	–	शिक्षकाय	शिक्षकाभ्याम्	शिक्षकेभ्यः
(घ) महिलाः	–	महिलायै	महिलाभ्याम्	महिलाभ्यः
(ङ) शरीरम्	–	शरीराय	शरीराभ्याम्	शरीरेभ्यः

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in